

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.62:37

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.92.4>

К. А. АГАЛАРОВА

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології і публічного управління,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

О. А. КОЗЛОВА

старший викладач кафедри соціології і публічного управління,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

О. А. СУТУЛА

старший викладач кафедри соціології і публічного управління,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

БУЛІНГ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті розглядається досить актуальна для сучасного суспільства проблема булінгу в підлітковому середовищі. У статті зазначено, що серед різноманітних проблем, властивих підлітковому віку, нагальною стала проблема так званого булінгу – підліткового насильства, але не в рамках класичного підходу до підліткових конфліктів, а як проблема довготривалого цькування «жертви». Підкреслюється, що підлітковий вік є за своєю природою досить складним, і підліткові конфлікти є звичним явищем, але проблема булінгу вирізняється тим, що в ньому йдеться не про ситуативне протиріччя між двома сторонами, а свідоме створення підлітками тривалого статусу для обраної «жертви», їхнє прагнення не дати змінити цей статус. Зазначається, що підлітковий вік є періодом перегляду соціальних стереотипів і вироблення нових, дуже важливо не допускати переходу звичайних підліткових конфліктів у таку деструктивну форму затяжного впливу на жертву, як булінг. Підкреслюється, що ця проблема не тільки вікова, але вона носить характер соціальної. Оскільки є для самого суспільства край небажаним зразком поведінки у підростаючого покоління. Зазначається, що, незважаючи на актуальність вивчення феномену булінгу, сьогодні існує ряд труднощів теоретичного і практичного характеру. У зв'язку із цим у статті обґрунтовується

необхідність вивчення явища булінгу в підлітковому середовищі саме в соціологічному аспекті та необхідність виявлення індивідуально-особистісних особливостей учасників булінгу та причин і форм їхньої поведінки.

У статті встановлено, що булінг є формою міжособистісної взаємодії, за якої одна людина або група усвідомлено виступає кривдником, а інша людина – жертвою, яка свідомо слабкіша психологічно або фізично і яка тривалий час і систематично піддається фізичному, психологічному або емоційному насильству.

У статті доведено, що існує взаємозв'язок між показниками індивідуально-особистісних особливостей підлітків – жертв булінгу і кривдників, і ці достовірні взаємозв'язки частіше негативні, але між деякими – і позитивні, якщо це стосується «кривдників».

Зроблено висновок про те, що детермінантами булінгу в підлітковому середовищі є індивідуально-особистісні особливості підлітків – учасників булінгу, які розрізняються за своєю структурою залежно від статусу «жертви» і статусу «кривдника».

Ключові слова: булінг, підліткове середовище, соціальна проблема, деструктивна взаємодія, соціальна поведінка.

Постановка проблеми. Сьогодні увага багатьох наук про розвиток людини і суспільства зосереджено на різноманітних проблемах, властивих підлітковому віку, і серед них нагальною стала проблема так званого булінгу – підліткового насильства. Але не в рамках класичного підходу до підліткових конфліктів, а як проблема довготривалого цькування «жертви». Хоча підлітковий вік є за своєю природою досить складним, і підліткові конфлікти є звичним явищем, проблема булінгу вирізняється тим, що в ньому йдеться не про ситуативне протиріччя між двома сторонами, а у свідомому створенні підлітками тривалого статусу для обраної «жертви», їхнє прагнення не дати змінити цей статус.

Оскільки підлітковий вік є періодом перегляду соціальних стереотипів і вироблення нових, то дуже важливо не допускати переходу звичайних підліткових конфліктів у таку деструктивну форму затяжного впливу на жертву, як булінг, так само як і не допускати виникнення таких жертв у середовищі підлітків, оскільки є ризик закріплення такої форми взаємодії з більш слабким у підлітків і перенесення його в подальшому на інший віковий етап, не кажучи вже про те, що сама жертва отримує достатньо серйозну психологічну, а часто і фізичну травму.

Явище булінгу як соціальна, психологічна, чи правова проблема вивчалось багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими. В Україні це питання досліджували: О. Балакірева, А. Жеброва, О. Левцун, Л. Лушпай, Н-М. Нгуен, В. Олійник, Д. Павлова, Н. Пивоварова та інші. Серед зарубіжних авторів поняття, основні причини, форми, характерні риси та наслідки булінгу вивчали: Н. Голованова, Д. Лейн, Е. Роланд, Е. Рошер, Д. Ольвеус, О. Погорелова тощо. Водночас, незважаючи на значний інтерес із боку науковців до цієї тематики, проблему булінгу й до тепер не можна вважати розв'язаною [1, с. 105]. А це тому, що для дослідження феномену булінгу існує ряд труднощів

теоретичного і практичного характеру. Так, у теоретичному плані поки ще недостатньо напрацювань, які пояснюють цей феномен, особливо у зв'язку з підлітковим віком. Оскільки ця проблема не тільки вікова, то вона носить характер соціальної, оскільки є для самого суспільства вкрай небажаним зразком поведінки підростаючого покоління.

Також існує проблема профілактики даного явища, оскільки тут йдеться не тільки про вміння підлітків взаємодіяти один з одним, спілкуватися, але й про морально-ціннісну основу відносин, а саме ця сфера вкрай закрита від впливу педагогів на підлітків, у підлітковому віці моральні авторитети вже втрачають свій вплив і набувають цінності зовсім інші люди.

Актуальність розглянутої проблеми, її практичної і теоретичної значущості і визначили мету цієї статті.

Мета статті є виявлення соціальних причин поведінки підлітків, які є учасниками булінгу.

Булінг (цькування) – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

Необхідно зазначити, що булінг являє собою особливу форму деструктивної взаємодії, що включає в себе безліч специфічних типів і підтипів агресивної поведінки.

Як було зазначено вище, існує маловивченість явища булінгу в підлітковому середовищі саме із соціологічного аспекту та необхідність виявлення індивідуально-особистісних особливостей учасників булінгу та причин і форм їхньої поведінки. Саме це зумовило актуальність проведення емпіричного дослідження із цієї проблематики, проведеного дослідницькою групою НТУ «ХП» у 2021 році. Дослідження дало змогу дослідити індивідуально-особистісних особливостей учасників булінгу, причини та форми їхньої поведінки.

У ході проведеного емпіричного дослідження було виявлено ряд індивідуально-особистісних особливостей учасників булінгу в підлітковому віці.

Результати дослідження підлітків показали, що більшість «жертв», 23%, не усвідомлює причин булінгу щодо себе, або вважають причиною особливості своєї зовнішності – 16%, ігнорування кривдників, як причину булінгу, визначають 14%. Переважною стратегією поведінки «жертви» є прагнення зробити вигляд, що нічого не сталося – 16%, а на другому місці стоїть стратегія ігнорування «кривдників» – 11%, на третьому місці – пропуск школи (8%), у 6% «жертва» намагається порозумітися з «кривдником», а в 1% випадків вона відчуває себе слабкою і безпорадною або намагається уникати місця, де сталося цькування.

Пріоритетним методом боротьби з булінгом для «жертв» (14%) є пасивна позиція. Пропуск школи вибрали 9%. Особливо слід відзначити, що 10% схильні розповісти про свої проблеми вчителю і лише 6% – батькам.

Вивчення «кривдників» показало, що вони схильні висміювати своїх «жертв» – у 30%, поширювати плітки і помилкові чутки – у 28%, виключати «жертв» зі спільної діяльності – 26%, застосовувати фізичну силу або насміхатися над особливостями тіла – 24%, псувати власність – 12%. «Кривдники» воліють діяти в групі, особисто діють лише 8%. Причини булінгу вони визначають таким чином: «доноси» вчителю про учнів – 12%; розповідь про сварки або ігнорування інших учнів – 11%; конфліктні взаємини з іншими – 9%; зверхня поведінка – 8%; підпорядкування вчителю – 7%; зовнішня специфічність – 6%; більше подобається вчителю – 5%; соціальний статус – 3%.

Результати дослідження самооцінки, показали, що рівень адекватної самооцінки серед учнів становить 59%. Завищена самооцінка у 17% учнів, занижена – у 24% підлітків.

Рівень прагнень досліджуваної групи підлітків становить 70%; дуже високий рівень прагнень склав 12%, що свідчить про нереалістичне, некритичне відношення учнів до власних можливостей, невміння правильно ставити цілі. Занижений рівень прагнень виявлено у 17% опитуваних.

Результати дослідження показали, що 50% опитуваних вибирають адаптивні і відносно адаптивні стратегії. 43% – неадаптивні стратегії у когнітивному поведінковому та емоційному блоках, вибір адаптивної або відносно адаптивної стратегії, і лише 7% вибирають неадаптивні стратегії поведінки.

У ході проведеного дослідження соціальних детермінант булінгу в підлітковому середовищі було встановлено, що булінг – це форма міжособистісної взаємодії, при якій одна людина або група усвідомлено виступає кривдником, а інша – жертвою, яка свідомо слабкіша психологічно або фізично і яка тривалий час і систематично піддається фізичному, психологічному або емоційному насильству.

Особливостями поведінкових реакцій підлітків – учасників булінгу є агресивний або захисний характер. Також у них можуть проявлятися такі типи поведінки: захисна, яка характеризується пасивністю і неусвідомленістю; ситуативна, що включає релаксаційну і нормативну поведінку, яка характеризується орієнтацією на норми і правила, прийняті в соціумі, соціально схвалювані, реакції пасивного усвідомлюваного типу; творча, що передбачає усвідомлений вибір стратегії, активна поведінка підлітка в оволодінні ситуацією, творчий характер використовуваних стратегій.

Для підлітків характерна схильність вирішувати конфліктні ситуації у формі звинувачень, агресії і вимог. В основі використовуваних підлітками допінг-стратегій щодо ситуацій булінгу лежать механізми

психологічного захисту, емоційного реагування, фізичного відновлення, рефлексії, агресивного реагування.

Домінуючими формами насильства в підлітковому середовищі визнані психологічне (емоційне) і фізичне насильство. Проведене емпіричне дослідження показало, що більшість «жертв» не усвідомлюють причин булінгу щодо себе. Причиною вважають особливості своєї зовнішності, ігнорування кривдників. Переважною стратегією поведінки «жертви» в ситуації булінгу є прагнення зробити вигляд, що нічого не сталося, пропуск школи, ігнорування «кривдників», спроби порозумітися з «кривдником». Пріоритетним методом боротьби з булінгом для «жертв» є пасивна позиція.

Вивчення «кривдників» показало, що вони схильні висміювати своїх «жертв», поширювати плітки і помилкові чутки, виключати «жертв» зі спільної діяльності, застосовувати фізичну силу або глузування над вадами тіла інших учнів, псувати їх власність. «Кривдники» вважають за краще діяти в групі, особисто діють тільки деякі. Причини булінгу «кривдники» визначають таким чином: «доноси» вчителю, розповідь про сварки або ігнорування, конфліктні відносини, зверхня поведінка, соціальний статус.

Результати вивчення взаємозв'язку між показниками індивідуально-особистісних особливостей підлітків – жертв булінгу і кривдників показали, що між ними існують достовірні взаємозв'язки, частіше негативні, але між деякими – і позитивні, якщо це стосується «кривдників».

Таким чином, можна стверджувати, що детермінантами булінгу у підлітковому середовищі є індивідуально-особистісні особливості підлітків – учасників булінгу, які розрізняються за своєю структурою залежно від статусу «жертви» і статусу «кривдника».

Список використаної літератури

1. Веселов М.Ю., Пилипів Р.М., Тимчишин А.М. Правовий вимір проблеми булінгу в Україні та за кордоном: заходи протидії. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/issue/view/58/74>.

2. Стаття 1734. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T182657?an=7>.

Agalorova K. A., Kozlova O. A., Sutula O. A. Bullying in adolescence

The article considers the problem of bullying in adolescence, which is quite relevant for modern society. The article notes that among the various problems inherent in adolescence, the problem of so-called bullying – adolescent violence, but not within the classical approach to adolescent conflict, but as a problem of long-term harassment of the victim. It is emphasized that adolescence is by nature quite complex, and adolescent conflicts are common, but the problem of bullying is that it is not a situational conflict between the two parties, but in the deliberate creation by adolescents of long-term status for the chosen victim. their desire not to change this status. It is noted that adolescence is a period of revision of social stereotypes

and the development of new ones, it is very important to prevent the transition of ordinary adolescent conflicts, in such a destructive form of prolonged impact on the victim as bullying. It is emphasized that this problem is not only age-related, but it is social in nature. Because it is for society itself an extremely undesirable pattern of behavior in the younger generation. It is noted that despite the urgency of studying the phenomenon of bullying, today there are a number of difficulties of theoretical and practical nature. In this regard, the article substantiates the need to study the phenomenon of bullying in adolescence, namely from a sociological point of view and the need to identify individual and personal characteristics of bullies and the causes and forms of their behavior.

The article found that bullying is a form of interpersonal interaction in which one person or group knowingly acts as an abuser and another as a victim who is consciously weaker psychologically or physically and who is long and systematically exposed to physical, psychological or emotional abuse.

The article proves that there is a relationship between the indicators of individual characteristics of adolescents – victims of bullying and abusers, and these reliable relationships, often negative, but between some – and positive, if it concerns the “offenders”.

It is concluded that the determinants of bullying in adolescence are individual and personal characteristics of adolescents – participants in bullying, which differ in their structure depending on the status of “victim” and the status of “offender”.

Key words: *bullying, adolescent environment, social problem, destructive interaction, social behavior.*